

Технологія підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів. // Виявлення та підтримка обдарованості учнів загальноосвітньої школи : матеріали науково-практичної конференції. – 24-26 червня 2009 року. – Тернопіль, 2009. – С. 18-27.

Антонова О.Є.,
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир);
e-mail: antonova_elena_@mail.ru
Клименюк Ю.М.
асистент кафедри дошкільного виховання та інноваційних технологій
(Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир)

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ

Економічні та соціальні перетворення в українській державі зумовили необхідність реформування всіх ланок системи освіти. Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особи, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України "Про освіту", Національна програма "Діти України", Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Укази Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді.

Отже, нові завдання актуалізують проблеми, пов'язані з підготовкою вчителя, оскільки саме йому відводиться провідна роль у реалізації накреслених перетворень. "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті", Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Закон України "Про освіту" центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики визнають підготовку педагогічних працівників, створення умов для формування освіченої, творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі. Однак у процесі розв'язання зазначеної проблеми виникає ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких можна назвати наступні:

- невідповідність між *соціальною потребою* у вчителях, здатних формувати всебічно розвинену особистість учня та *відсутністю* відповідної цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів;
- між *необхідністю* виховання педагогічних кадрів, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини і *не розробленістю комплексу теоретичних і методичних засад* щодо забезпечення підготовки вчителя, здатного працювати із здібними дітьми.

Отже у реалізації проблеми роботи з обдарованою молоддю все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як визначення сутності та структури обдарованості (Дж. Гілфорд, К. Перлет, Дж. Рензулі, К.А. Хеллер, Д.Б. Богоявленська, Н.С. Лейтес, О.М. Матюшкін, В.О. Моляко, О.Л. Музика, О.І. Савенков, Т.І. Сущенко, М.О. Холодна та інші); виділення та характеристика видів обдарованості (О.Є. Антонова, Ю. Бабаєва, С.У. Гончаренко, Г.В. Бурменська, Ю.З. Гільбух, М.М. Гнатко, Е. Лодзінська, В.М. Онацький, В.Ф. Паламарчук, В.М. Слуцький та інші); виявлення і розвитку обдарованості учнів (Г.Ю. Айзенк, Ю.К. Бабанський, М.О. Біржева, В.І. Доротюк, В.А. Крутецький, О.І. Кульчицька, Л. Липова, Л.І. Слободенюк, Б.М. Теплов, О.В. Хуторський, В.С. Юркевич та інші); підготовки спеціалістів до роботи з обдарованими дітьми (І.Й. Любецька, Л.О. Мокридіна, Г.В. Тарасова, М.П. Федоров, А.А. Яковина та інші) тощо.

Сучасними дослідниками, як один із видів обдарованості, виокремлюється спеціальна обдарованість, яка розглядається як *прояв визначених домінантних якостей та особливостей, що характеризують специфіку творчості у конкретній сфері людської діяльності*. Вивчення спеціальних видів обдарованості повинно, на їх думку, відбуватися через вивчення цих конкретних видів діяльності, і навпаки. Методологічна важливість цього положення є достатньо очевидною, а його реалізація – перспективною у психолого-педагогічних дослідженнях.

Серед виокремлених дослідниками видів обдарованості чільне місце посідає *інтелектуальна обдарованість*, у якій на передній план виступає здатність дитини до оволодіння знаннями, до самого процесу навчання. Для неї характерні стійка пізнавальна потреба, дослідницька активність у виконанні будь-яких завдань, здатність до аналізу і прогнозу.

У нових умовах, які сьогодні переживає наше суспільство, вивчення інтелекту, психологічних механізмів та педагогічних засобів розвитку інтелектуальної обдарованості стає одним із пріоритетних завдань наукових досліджень. Це зумовлено рядом чинників, серед яких відома дослідниця проблеми інтелектуальної обдарованості учнів М.О. Холодна виокремлює інтелектуальні здібності людини, що є суттєвим резервом людської цивілізації, актуалізація яких може різко підвищити якість будь-яких суспільних реформ. Одним із провідних чинників економічного розвитку у сучасних умовах визнається інтелектуальне виробництво, а найважливішою формою власності – власність інтелектуальна. Інтелектуальна творчість, як невід'ємна частина людської духовності та умова особистої свободи людини, виступає тим соціальним механізмом, який протистоїть регресивним тенденціям у розвитку суспільства. Тільки робота інтелекту може забезпечити можливість появи нового знання.

Отже, проблема діагностики та розвитку інтелектуальної обдарованості учнів на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки і освіти набула достатнього розвитку. Однак, у реалізації проблеми навчання інтелектуально обдарованих дітей, зокрема учнів початкової ланки освіти, все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності. Часто нестандартна, інтелектуально обдарована дитина викликає у педагога негативне ставлення, оскільки педагог розуміє потребу у специфічній і досить складній роботі, однак відчуває дефіцит відповідних знань у її організації. Таким чином, проблема підготовки вчителя, здатного працювати з інтелектуально обдарованими дітьми, ще недостатньо досліджена як у теоретичному, так і у методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності вчителів.

Вивчення сучасного стану розробки проблеми обдарованості в Україні та світі засвідчує активізацію інтересу дослідників щодо питань виявлення та розвитку обдарованості особистості. При цьому існують різні підходи до розуміння природи і сутності самого феномену обдарованості. З'ясовано, що у дослідженні проблеми обдарованості можна виділити 3 основних площини її дослідження: розробка об'єктивних способів і методик виявлення і типізації обдарованих дітей; розробка і експериментальна апробація умов і способів роботи з обдарованими дітьми; відбір і підготовка вчителя до роботи з розумово обдарованими учнями.

Зроблено висновок, що *обдарованість* являє собою комплекс задатків і здібностей особистості, які за сприятливих умов дозволяють їй досягати значних успіхів у певному виді діяльності (чи кількох близьких видів діяльності) порівняно з іншими людьми. Тобто, обдарованість виступає динамічною інтеграцією різних здібностей з метою досягнення позитивних результатів у конкретній діяльності.

Слідуючи думці ряду вітчизняних дослідників, вважаємо, що здібності й обдарованість – це феномени одного порядку, які підкоряються загальним законам розвитку здібностей. Тобто обдарованість має здатність постійно розвиватися і вдосконалюватися *впродовж життя* людини за умови врахування впливових чинників, що сприяють цьому процесу на кожному з *вікових етапів* становлення особистості. При цьому ефективному розвитку обдарованої особистості сприяє не стільки вимірювання кількісних показників тих чи інших здібностей, скільки вивчення їх якісного прояву та тих чинників, що впливають на процес їх становлення.

Дослідники виділяють кілька видів та сфер обдарованості, серед яких чільне місце посідають питання виявлення і розвитку розумових (інтелектуальних) здібностей. З'ясовано, що *інтелектуальна обдарованість* являє собою високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, що дозволяє учневі швидко оволодівати поняттями, легко запам'ятовувати та зберігати інформацію, встигати у багатьох галузях знань. Свого розвитку інтелектуальні здібності набувають у процесі навчання. Однак інтелектуальний розвиток особистості розпочинається задовго до вступу дитини до школи, в якій інтелектуальні здібності продовжують інтенсивно розвиватися, переростаючи в інтелектуальну обдарованість. Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку інтелектуальних здібностей, проте, на думку багатьох дослідників, у цьому віці ще зарано вести розмову про високий розвиток інтелектуальної обдарованості.

Учителю необхідно розуміти та враховувати особливості інтелектуально обдарованої дитини, яка потребує широти змісту матеріалу для узагальнень, можливості реалізуватися в спеціальних навчальних програмах через самостійну роботу та завдання відкритого типу, що призводить до розвитку необхідних пізнавальних умінь. Організація навчального процесу, спрямована на розвиток вищих пізнавальних процесів, розвиває розумові здібності інтелектуально обдарованої дитини на якісно новий рівень. Однак для реалізації такого підходу у початковій школі вчитель має бути спеціально підготовленим.

В цілому, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема обдарованості сьогодні набула статусу державно-важливої в більшості країн, що призвело до формування соціального запиту на її дослідження, зокрема виникла нагальна необхідність у спеціальній підготовці вчителя початкової школи до розвитку обдарованості учнів.

Аналіз наукових досліджень у галузі професійної підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності, а також проведений констатувальний етап експерименту дозволили констатувати той факт, що вчителі не завжди готові до роботи з обдарованими дітьми, зокрема інтелектуально обдарованими.

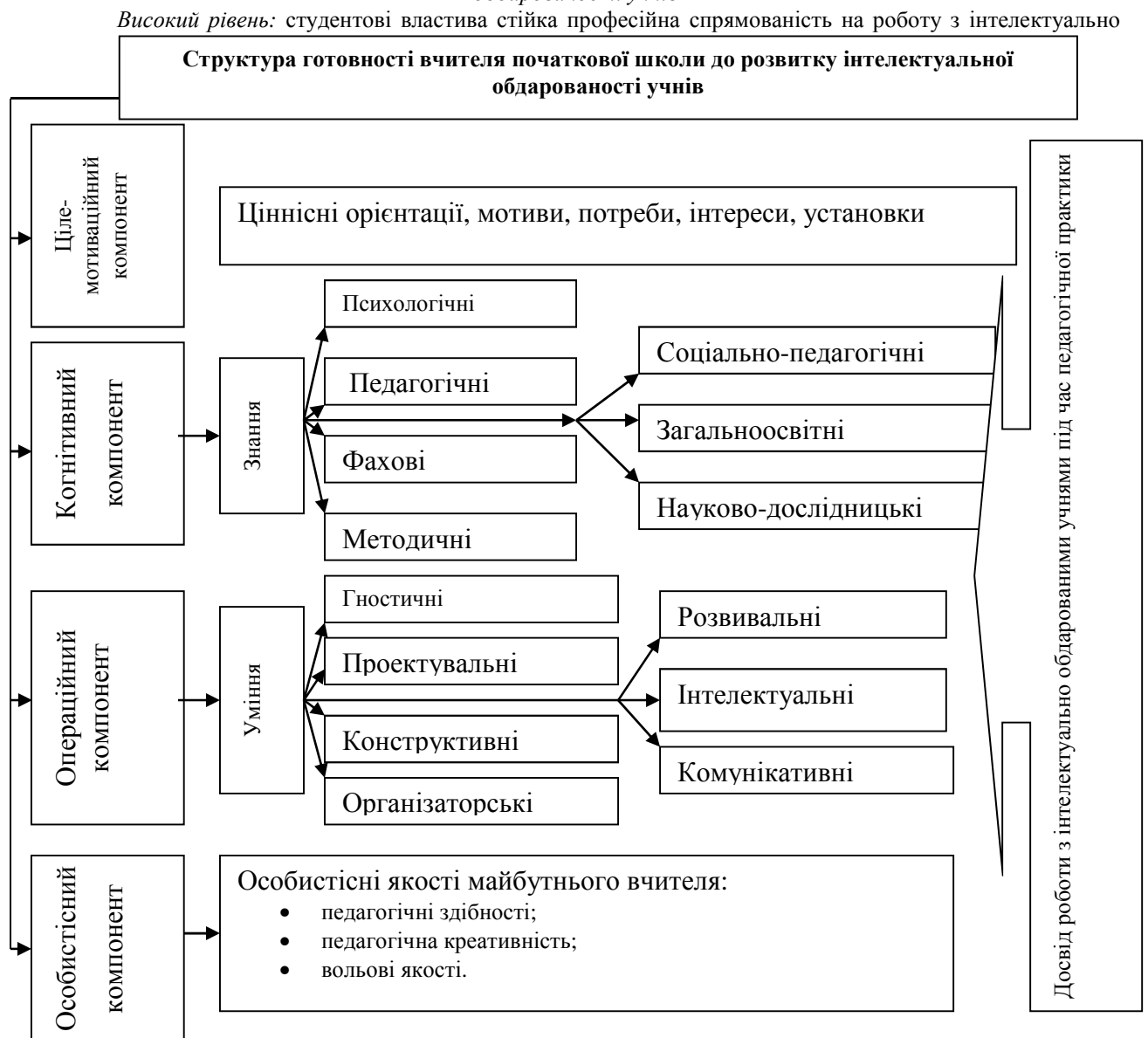
Більшість з них не готові враховувати у своїй діяльності специфічні особливості обдарованого учня, їм не вистачає часу, а іноді й бажання, рахуватися із проблемами таких дітей. Як результат неспроможності вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності, особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях, що зрештою негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку. Все це вказує на необхідність введення спеціального навчального курсу, спрямованого на підготовку вчителя до встановлення педагогічно доцільних стосунків з інтелектуально обдарованими дітьми.

Узагальнення поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників дозволили нам сформулювати власне бачення сутності готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів, під якою ми розуміємо цілісне внутрішнє особистісне утворення випускника педагогічного ВНЗ, яке ґрунтується на засвоєних професійно значущих (психолого-педагогічних, фахових, методичних) знаннях, уміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях, яке забезпечує його ефективну взаємодію з інтелектуально обдарованими учнями з розвитку їх розумових можливостей у навчально-виховному процесі.

Зроблено висновок, що готовність майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів передбачає наявність у нього системи професійно значущих (психолого-педагогічних, фахових, методичних) знань, умінь, навичок, набутого досвіду та особистісних якостей, які забезпечують його ефективну взаємодію з інтелектуально обдарованими учнями. Згідно цього підходу до структури готовності майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів нами віднесено ціле-мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та діяльнісний компоненти. У якості критеріїв оцінювання рівня готовності майбутнього вчителя до навчання обдарованих учнів та визначення ефективності розробленої технології навчання студентів було обрано ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-вольовий критерії (див. рис.1).

На основі описаних критеріїв нами було розроблено 4 рівні готовності студентів до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи: *початковий, середній, достатній та високий*.

Рис. 1. Структура готовності вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів

обдарованими учнями, бажання організувати позитивну педагогічну взаємодію з ними. Виявляє позитивні почуття до обдарованих учнів, здатність до емпатії, сенситивність до їх потреб, емоційну врівноваженість, упевненість у собі, життєрадісність. Демонструє високий рівень знань щодо проблеми обдарованості, впевнено застосовує їх у практичній діяльності. Відрізняється ерудованістю, широким кругозором. Характеризується творчою ініціативою та активністю в організації різних форм навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих учнів.

Майбутньому вчителю притаманні варіативні, оригінальні підходи до розв'язання педагогічних завдань, пошук нових творчих способів роботи. Студент оптимально застосовує власний творчий потенціал, прагне до максимальної гнучкості (імпровізує, вміє враховувати найменші зміни психолого-педагогічної ситуації, відповідно змінюючи свою поведінку). Не чекає інструкцій, постійно пропонує свої ідеї з урахуванням можливостей своїх і обдарованих учнів. Володіє стилем неформального спілкування, надає перевагу усним, а не письмовим контактам. Надає викладанню особистісного забарвлення.

Достатній рівень: майбутній учитель характеризується визначеною професійною позицією, мотиваційною спрямованістю на ефективну педагогічну взаємодію з інтелектуально обдарованими учнями. Виявляє позитивні почуття до обдарованих учнів, прагне зрозуміти їх потреби, спокійно реагує на проблемні ситуації. На достатньому рівні володіє комплексом знань щодо проблеми обдарованості, застосовує їх у практичній діяльності. Характеризується чіткою власною позицією, непоганою ерудицією, значним обсягом загальнокультурних знань. Спостерігається здатність до інноваційної діяльності, що виявляється в зацікавленості новітніми тенденціями та пошуку нових форм організації навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих учнів. Проявляє особистісні якості, необхідні для навчання обдарованих учнів.

Середній рівень: студент спрямований на педагогічну взаємодію з обдарованими учнями, однак його бажання мінливі і залежать здебільшого від обставин. Майбутній учитель намагається організувати продуктивну педагогічну взаємодію, встановити контакт з обдарованим учнем, однак демонструє невпевненість і деякий страх у спілкуванні з ним. Рівень володіння знаннями щодо проблеми обдарованості невисокий, складається із уривчастих розрізнених відомостей. Це викликає невпевненість у собі і бажання уникнути по можливості спілкування із обдарованою дитиною. Намагаються випробувати себе в різних формах організації навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих учнів, однак під контролем викладача. Студента занадто цікавить стороння думка, він не виходить у своїй діяльності за межі відомих йому правил та інструкцій, працюючи за підказками, перевіреними зразками і стандартами. Характеризується фрагментарним виявом індивідуальності.

Початковий рівень: майбутній учитель незацікавлений у роботі з обдарованими учнями, намагається будь-що її уникнути. Рівень знань щодо проблеми виявлення та навчання обдарованих учнів низький, що призводить до необміркованості рішень, педагогічна ситуація не осмислюється, а педагогічна взаємодія характеризується формальним спілкуванням. Загальний рівень знань також на низькому рівні, що викликає невпевненість у собі і роздратування від спілкування з інтелектуально обдарованими учнями, яке здійснюється шляхом спроб і помилок. Таким студентам притаманна низька варіативність дій. Власні індивідуальні особливості або не використовуються, або зовсім пригнічуються.

Програмою дослідження передбачалося вивчення проблеми підготовки майбутнього вчителя до роботи з обдарованими учнями, побудова моделі готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів, розробка та перевірка ефективності технології навчання студентів на основі розроблено нами спецкурсу "Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями".

Технологічний підхід для побудови процесу навчання було обрано тому, що педагогічна технологія функціонує і як науковий підхід, що досліджує найбільш раціональні шляхи навчання, і як система способів, принципів, що регулюють процес навчання, і як реальний процес навчання. педагогічна технологія розглядається нами як системна і послідовна реалізація на практиці проекту певної педагогічної системи професійної підготовки вчителя. Системний підхід охоплює всі напрями навчального процесу – від постановки цілей і конструювання змісту, засобів до перевірки ефективності роботи розроблених навчальних систем.

Тому підготовка майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів на основі технологічного підходу передбачає дослідження всіх аспектів цього процесу, починаючи з постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної дидактичної системи.

Цільовий компонент передбачає проектування стратегічних, тактичних та оперативних цілей навчання студентів відповідно до розробленої моделі готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів.

Мотиваційний компонент охоплює чинники, які спонукають студентів до цілеспрямованої і систематичної роботи з інтелектуально обдарованими учнями у практичній діяльності.

Змістовий компонент передбачає удосконалення змісту курсів "Педагогіка" та "Історія педагогіки" щодо збагачення його інформацією про особливості навчання і виховання обдарованих учнів, а також розробку спеціального курсу "Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями".

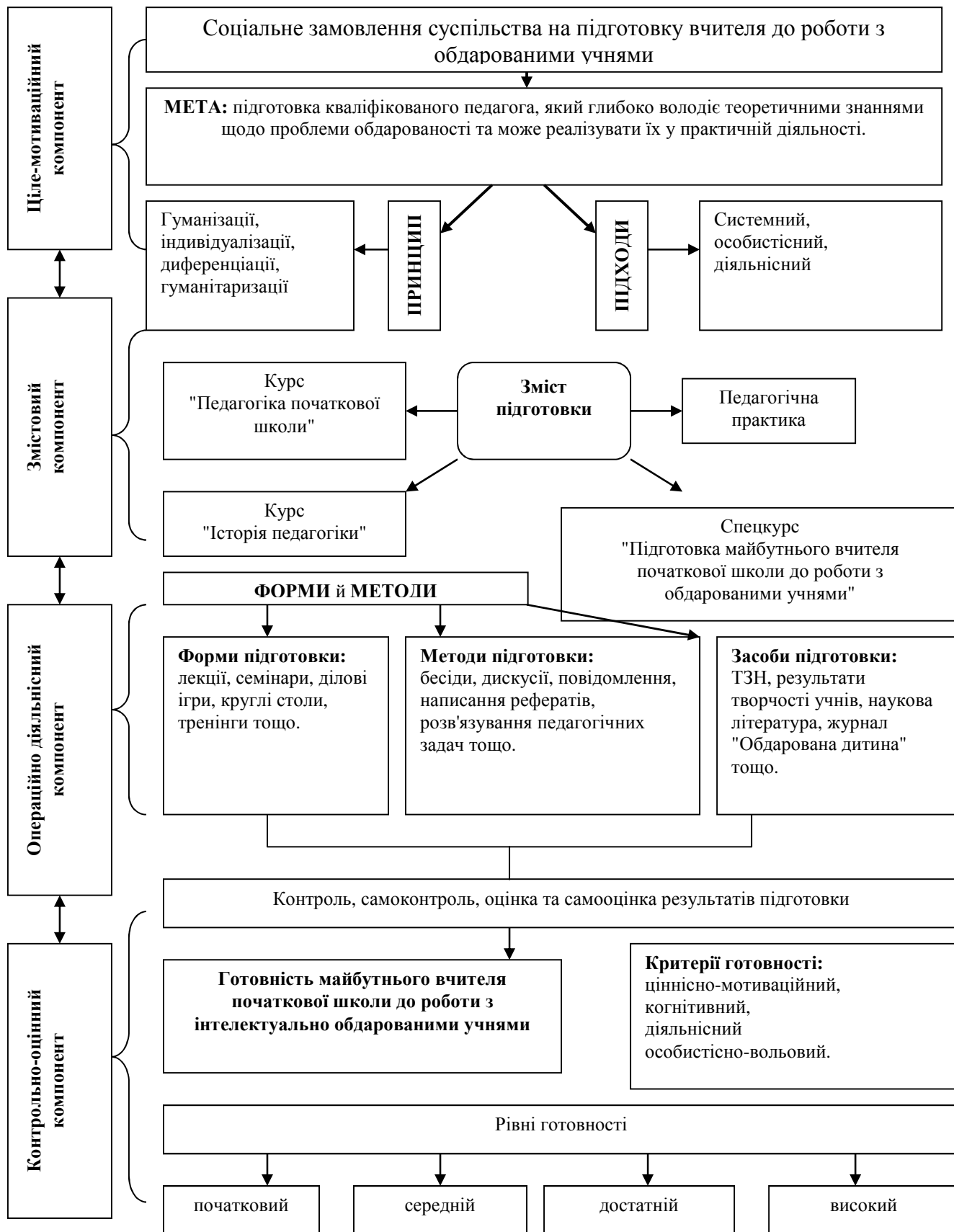

Рис.2. Технологія підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів

Діяльнісно-операційний компонент вміщує різноманітні види, форми, методи, засоби, прийоми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, які спрямовані на реалізацію мети і завдань підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів. Серед них ділові ігри, тренінги, дискусії, індивідуальні, творчі завдання, мікрвикладання, моделювання, завдання

творчого та дослідницького характеру тощо. При цьому студенти оволодівають комплексом різноманітних методів, прийомів, засобів, які допоможуть їм організувати педагогічно доцільну взаємодію з інтелектуально обдарованими учнями. Такий підхід дозволяє поставити і майбутніх педагогів в такі умови, де б кожен з них міг реалізувати свої можливості, виробити власну позицію, переконання щодо роботи з обдарованими учнями, формуватися як вчитель-професіонал.

Контрольно - оцінний компонент спрямований на здійснення контролю та оцінки рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів; відповідної корекції цього процесу.

Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив ефективність запропонованої технології підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів, оскільки рівень розвитку кожного з компонентів готовності до відповідної діяльності набув позитивної динаміки. У цілому кількість студентів, які в результаті експериментальної роботи досягли високого та середнього рівнів розвитку творчих здібностей сягає 82%, що свідчить про ефективність запропонованої методики.

Використана література:

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. – 472 с.
2. Богоявленская Д. Б. Еще раз о понятии "одаренность" [Електронний ресурс]: Устное выступление Д.Б. Богоявленской на конференции "Творчество: взгляд с разных сторон". – Москва-Звенигород, 2005. – http://psychol.ras.ru/ponomarev/Simposia_rus/abstracts_rus/Sessions/Bogojavlenskaya.html/
3. Музика О. Л. Творчість з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу // Актуальні проблеми науково-методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти: Наук.-метод. зб. / За ред. М.М. Забродського. – Київ-Житомир: ЖОІППО, 2006. – С. 118-126, с. 118-119.
4. Мокридіна Л. О. Формування професійної готовності педагогів до роботи з обдарованими дітьми // Підтримка обдарованих дітей та молоді. Розвиток креативного мислення в умовах стандартизації освітнього процесу: Тези доповідей. Щорічний освітній форум "Артеківські діалоги": 18-21 вересня 2008 р. – Крим: Артек, 2008. – С. 75-78.

У статті на основі аналізу сучасної психолого-педагогічної та фахової літератури з проблеми обдарованості обґрунтовано необхідність спеціальної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до навчання інтелектуально обдарованих учнів. Авторами уточнено поняття "інтелектуальна обдарованість", "готовність вчителя до роботи з інтелектуально обдарованими учнями", презентовано структуру готовності майбутнього вчителя початкової школи до роботи з інтелектуально обдарованими учнями. Крім того, пропонується технологія підготовки вчителя до відповідної діяльності, її основні компоненти, критерії оцінювання готовності студентів до роботи з обдарованими учнями, а також описано критерії і показники рівнів цієї готовності.

In the article on the basis of analysis of modern psychological, pedagogical and professional literature on issue of gift grounded necessity of the special preparation of future teacher of initial school to the studies of the intellectually gifted students. Authors are specify a concept "intellectual gift", "readiness of teacher to work with the intellectually gifted students", the structure of readiness of future teacher of initial school is presented to work with the intellectually gifted students. Technology of preparation of teacher is in addition, offered to the proper activity, it basic components, criteria of evaluation of readiness of students to work with the gifted students, and also criteria and indexes of levels of this readiness are described.